

УДК 338.467

Конєчний Гжегож

*доктор соціальних наук, ректор
ВШТІП Академія Прикладних Наук (Познань, Польща)*

Konieczny Grzegorz

*Doctor of Social Science, Rector
WSHIU Academy of Applied Sciences (Poznan, Poland)
ORCID: 0000-0002-6337-9738*

Колісніченко Пауліна

*кандидат економічних наук, доцент,
проректор з міжнародного співробітництва
ВШТІП Академія Прикладних Наук (Познань, Польща)*

Kolisnichenko Paulina

*PhD in Economics, Associate Professor,
Vice Rector for International Cooperation,
WSHIU Academy of Applied Sciences (Poznan, Poland)
ORCID: 0000-0001-6730-1236*

Гомон Наталія

*магістр, молодший науковий співробітник
кафедри української та іноземних мов
Національний університет фізичного виховання і спорту України*

Homon Nataliia

*Master, Junior Researcher
Department of Ukrainian and Foreign Languages
National University of Physical Education and Sport of Ukraine
ORCID: 0000-0001-9359-073X*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

SPECIFIC FEATURES OF TOURISM UNDER CONDITIONS OF THE WAR

Анотація. Стаття присвячена дослідженню особливостей розвитку туризму в умовах воєнного стану. Визначено, що несприятливі умови впливають на туристичну індустрію, змушуючи туристичні компанії переосмислювати свою стратегію та адаптуватися до нових реалій. Розглядаються зміни у виборі туристичних напрямків, вплив на безпеку та інфраструктуру, а також погляди на перспективи відновлення туристичної галузі після завершення війни. Авторами проаналізовано досвід інших країн, які пережили подібні випробування, зокрема Хорватію, Ізраїль та Грузію, для висновків про можливі шляхи відновлення та розвитку туризму в Україні. Додатково, авторами висвітлюється вплив воєнного стану на зменшення потоку туристів, особливо з-за кордону, що призводить до скорочення замовлень на готельні послуги та інші туристичні послуги. Визначається, що туристичні підприємства повинні звернути особливу увагу на питання безпеки та захисту туристів, що стає пріоритетним завданням в умовах військового стану. Також, розглядається вплив війни на транспортну інфраструктуру та логістику в сфері туризму. Так як туристичні підприємства стикаються із складнішими умовами перевезення туристів, змінами маршрутів та затримками, що призводить до додаткових витрат та вплинути на вартість туристичних пакетів. У контексті післявоєнного періоду, авторами також проаналізовано динаміку сплати податків туристичними підприємствами та їх внесок у бюджет. Зазначається, що в умовах воєнного стану важливо використовувати туризм як інструмент економічного відновлення, акцентуючи на його потенціалі для повернення іноземних інвестицій та підтримки сталого розвитку регіонів. Загалом,

авторами здійснено характеристику особливостей й перспектив розвитку туризму в умовах війни, враховуючи виклики та можливості, які стали результатом військових дій у сфері туристичної індустрії України. Аналіз особливостей розвитку туризму в умовах військових дій може слугувати основою для розробки стратегій та політик, спрямованих на відновлення та стале функціонування туристичного сектору в умовах нестабільності.

Ключові слова: *логістика, туризм, воєнний стан, розвиток, інвестиції, державна політика, туристична діяльність.*

Summary. *This article is dedicated to exploring the peculiarities of tourism development in the conditions of a military conflict. It is noted that adverse conditions affect the tourism industry, compelling tourist companies to reconsider their strategies and adapt to new realities. Changes in the choice of tourist destinations, impacts on safety and infrastructure, as well as perspectives on the recovery of the tourism sector after the war are discussed. The author analyzes the experiences of other countries that have undergone similar trials, including Croatia, Israel, and Georgia, to draw conclusions about possible ways of recovery and development of tourism in Ukraine. Additionally, the author highlights the impact of the state of war on the reduction of tourist flows, especially from abroad, leading to a decrease in orders for hotel services and other tourism-related services. It is emphasized that tourism enterprises need to pay special attention to issues of safety and protection of tourists, which becomes a top priority in the conditions of a military conflict. Furthermore, the article examines the impact of war on transportation infrastructure and logistics in the tourism sector. Tourism enterprises face more challenging conditions for transporting tourists, changes in routes, and delays, which can result in additional costs and affect the cost of tourist packages. In the context of the post-war period, the author also analyzes the dynamics of tax payments by tourism enterprises and their contribution to the budget. It is noted that in the*

conditions of a state of war; it is important to use tourism as a tool for economic recovery, emphasizing its potential to attract foreign investments and support sustainable development in regions. Overall, the article aims to provide a deep analysis and discussion of the peculiarities and prospects of tourism development in the conditions of war, taking into account the challenges and opportunities that this situation can bring to the Ukrainian tourism industry. Analyzing the peculiarities of tourism development in a state of war can serve as a basis for developing strategies and policies aimed at the recovery and sustainable functioning of the tourism sector in unstable conditions.

Key words: *logistics, tourism, martial law, development, investment, public policy, tourist activity.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку світу та в умовах нестабільності, пов'язаної з воєнним станом, проблема розвитку туризму набуває особливої актуальності. Зіткнувшись із викликами та обмеженнями, які виникають в умовах військових дій, галузь туризму змушена знаходити нові шляхи адаптації та забезпечення стійкості. Дана проблема потребує глибокого аналізу та розгляду ключових аспектів впливу воєнного стану на розвиток туристичної індустрії, а також пошуку ефективних стратегій подолання труднощів, які виникають у цих умовах. Зокрема, багато туристичних підприємств припинили свою діяльність або змінили напрямок, а готелі, санаторії та туристичні бази приймають біженців з окупованих територій. Ускладнює ситуацію той факт, що небо над Україною закрито для польотів. Навіть за умов військових дій, які тривають у багатьох областях країни, та встановлених обмежень, туристичний сектор продовжує працювати в безпечних регіонах, де не ведуться активні бойові дії. Однак туристична діяльність під час війни має свої особливості, які потребують додаткового розгляду та аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ключові аспекти особливостей розвитку туризму в сучасних умовах досліджували в своїх працях такі зарубіжні та вітчизняні науковці та вчені, як: Дворська І. [1], Головань А. [2], Карпенко О. [3], Качмар Р. [7], Ковальчук О. [7], Кравченко В. [7], Павлиш О. [6], Сікора В. [4], Яковенко І. [5] та інші. Проте варто зауважити, що враховуючи досить великий вклад науковців щодо досліджуваної теми, недостатньо вивченим та гострим для України є питання особливостей розвитку в умовах військового стану, викликаною російською агресією.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у визначенні впливу військових дій на туристичний сектор, виявлення факторів, що обмежують або сприяють розвитку туризму, а також визначення можливих шляхів адаптації туристичної галузі до умов воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Вплив військового стану завжди є значущим для різних аспектів життя громадян, включаючи сферу туризму. Категорія «туризм» має різні підходи до визначення. З економічної точки зору, туризм є формою використання матеріальних та духовних благ, товарів і послуг, які утворюють окрему галузь господарства. Статистично, туризм розглядається як одна з форм міграції населення, не пов'язана з постійною зміною місця проживання. Згідно зі змінами до Закону України «Про туризм», туризм визначається як тимчасовий виїзд людей з їхнього постійного місця проживання з оздоровчою, пізнавальною або професійно-діловою метою без оплачуваної діяльності. За цими поглядами можна визначити туризм як загальне поняття, яке охоплює тимчасовий від'їзд людей з їхнього місця проживання для здоров'я та задоволення власних інтересів під час вільного від основної зайнятості періоду.

Введення військового стану призвело до переорієнтації туристичних маршрутів та напрямків. У таких обставинах туристи часто віддають перевагу менш популярним напрямкам, які сприймаються як більш

безпечні. Внаслідок цього багато туристичних підприємств використовують не весь свій потенціал і змушені адаптувати свою стратегію розвитку. Більше того, введення військового стану призводить до зменшення туристичного потоку, особливо з-за кордону. Обмеження можливостей вільного переміщення викликають зниження попиту на послуги готелів, туроператорів та інших підприємств, що діють у сфері туризму. Як результат відбувається скорочення робочих місць і зменшення доходів в туристичній галузі.

Крім того, введення військового стану вимагає перегляду стратегій забезпечення безпеки та захисту туристів. У цих умовах туристичні компанії повинні відповідати високим стандартам безпеки та створювати умови для комфорту та захисту туристів. Додаткові витрати, пов'язані із цими заходами, можуть стати додатковими труднощами для туристичних підприємств, які вже працюють у умовах постійного зростання витрат [7].

Військовий стан впливає на логістику та інфраструктуру транспорту, що також призводить до негативних наслідків для туристичних підприємств. Організатори турів стикаються з ускладненими умовами перевезення туристів, необхідністю змінювати маршрути та можливими затримками. Це в свою чергу призводить до додаткових витрат на логістику та транспортування, й значно підвищує вартість турів.

Безумовно, для туристичних підприємств критично адаптуватися до умов воєнного стану. Планування включає розробку сценаріїв евакуації, стратегій захисту туристів від можливих небезпек та ризиків. Також важливо встановити ефективний зв'язок з туристами, щоб гарантувати їхню безпеку та оперативно повідомляти про можливі зміни в програмі туру. Додатково, підприємства в сфері туризму повинні мати достатні резерви ресурсів та матеріальних цінностей для підтримки своєї діяльності в умовах військового стану. Наприклад, це може включати додаткові запаси

пального для транспортних засобів, запаси продуктів харчування та питної води, засоби зв'язку, медичне обладнання та ліки [9].

Варто також зауважити, що війна має суттєвий вплив на функціонування туроператорів. Так за даними Державного агентства розвитку протягом перших трьох кварталів поточного року представники туристичної індустрії України сплатили на 13% більше податків (1 млрд 451 млн 317 тис. грн), ніж у відповідний період 2022 року, коли до бюджету надійшло 1 млрд 283 млн 180 тис. грн. Порівняно з відповідним періодом у довоєнному 2021 році, сума сплачених податків цього року зменшилася на 18%. Таким чином, з туристичної галузі було перераховано в державний бюджет суму в розмірі 1 млрд 778 млн 924 тис. грн, причому найбільша частина, а саме 63%, є внеском готелів і становить 916 млн 648 тис. грн. За увесь період 2022 року готелі сплатили 765 млн 830 тис. грн, що в порівнянні з аналогічним періодом 2021 року (1 млрд 31 млн 472 тис. грн) є зменшенням (рис. 1).

За період дев'яти місяців цього року відбулося невеличке зменшення частки сплаченого податку від діяльності туристичних баз та дитячих таборів відпочинку. У бюджет надійшло 106,385 млн грн. податку, що є менше, ніж 110,489 млн грн., сплачених за дев'ять місяців минулого року. У 2021 році за цими видами розміщення було сплачено 316,165 млн грн.

В порівнянні із відповідним періодом минулого року, приріст суми оплачених податків від діяльності кемпінгів та стоянок для житлових автофургонів за перші три квартали поточного року зросла вдвічі, досягнувши 2,302 млн грн, порівняно з 1,407 тис. грн у 2022 році. Проте, в порівнянні з 2021 роком, спостерігається зниження, так як за даний період було сплачено 2,761 млн грн. Можемо зазначити, що податки є ключовим показником ефективності туристичної галузі.

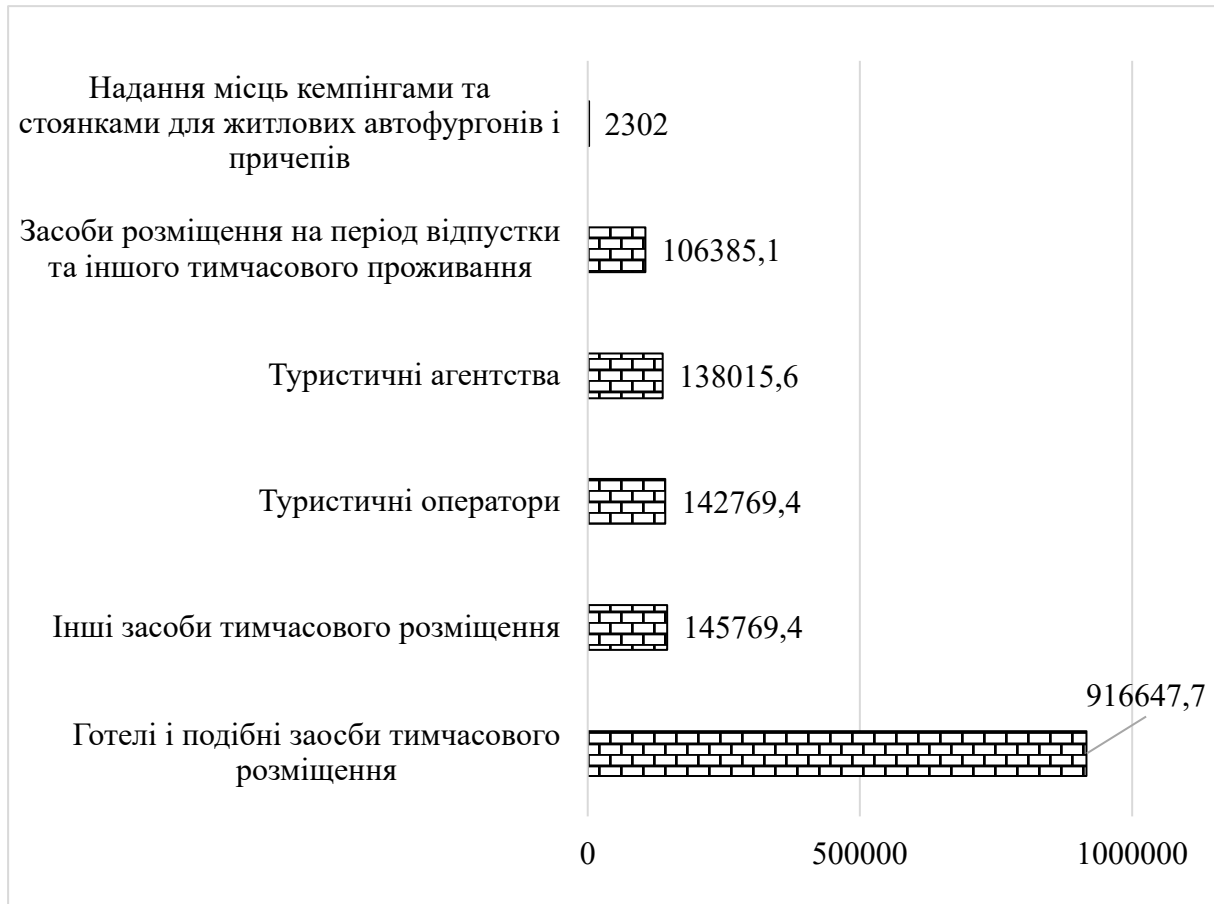

Рис. 1. Податкові надходження до бюджету від туристичної сфери за 3 квартали 2023 р., млн грн

Джерело: побудовано авторами за даними [8]

Податкові надходження від туризму до державного бюджету значно зросли в деяких областях, зокрема у Івано-Франківській, де спостерігається приріст на 63%, та Львові, де відзначається збільшення на 51%. Також відзначається позитивний розвиток в Київській області, де приріст склав 16%. У той час як у Києві та Одесі спостерігається відповідно спад на 34% та 82,3%. Незважаючи на песимістичний стан туристичної галузі під час війни, є надія на її відновлення після завершення війни.

У розвитку країни туризм відіграє важливу роль і є пріоритетним напрямком, що підтверджується увагою з боку держави та впровадженням стимулюючих державних політик у сфері туризму. Туристична політика країни представляє собою сукупність форм, методів і напрямків впливу

держави на туристичну галузь з метою збереження та розвитку соціально-економічного комплексу країни. Зокрема, варто дослідити досвід країн, які пережили воєнні події та змогли вдало відновили туризм, а саме до них належать Хорватія, Ізраїль та Грузія, політика їх держав свідчить про можливість позитивних змін у цій галузі.

Наприклад у Хорватії, під час воєнних подій, туризм майже повністю припинився. Проте, після закінчення війни, галузь відродилася завдяки ретельно спланованій рекламній компанії та приверненню уваги до регіонів, які раніше були маловідомими. Географічні особливості Хорватії, зокрема, її тисячі чистих та екологічно чистих островів, вигідно виділяють країну. Із успішною рекламою пляжних локацій, Хорватія здобула визнання у всьому світі. На сьогодні ця країна стала популярним напрямком для туристів з усього світу, що значно вплинуло на економіку країни. Туризм у Хорватії становить близько 15% ВВП, відзначаючись важливим внеском у економічний розвиток.

Ізраїль, незважаючи на постійні конфлікти з Палестиною, зумів зберегти своє стабільне становище в сфері туризму. Галузь туризму в країні була повністю адаптована до умов постійного військового конфлікту. Навіть за таких умов туризм залишається ключовою складовою економіки, забезпечуючи роботу для приблизно 6% населення країни. Хоча постійні конфлікти можуть зменшити доходи від туризму, структура економіки в Ізраїлі дозволяє компенсувати втрати від одного сектору за рахунок доходів від інших [9].

Грузія, після війни з Росією, здобула світове визнання і популярність. Департамент туризму та курортів визнав, що зростання інвестиційного потоку в цю галузь вивело країну на новий світовий рівень. Хоча війна в Україні не має аналогій в сучасній історії, і не можна провести пряму паралель із країнами, які пережили військові дії на своїй території та відродили туризм, важливо враховувати, що бойові дії в Хорватії, Ізраїлі чи

Грузії не були стільки руйнівними, як в Україні. Те, що сталося на туристичному ринку України, є унікальним, і його відновлення вимагатиме особливих заходів.

Міжнародна практика країн, які пережили подібні випробування, свідчить про те, що частка туристів після завершення війни має тенденцію до зростання. Ключове питання полягає в тому, яке повідомлення ми хочемо передати людям, які приїдуть до нашої держави після закінчення військових дій та перемоги України. Важливо розвивати ці ідеї спільно з усіма гілками влади, представниками туристичної галузі, сільськогосподарськими та культурними організаціями, а також із місцевим населенням. Наразі важливо визначити, які цілі ми прагнемо досягти: залишити спогади про поточні події або зберегти давню автентичність.

Ми вважаємо, що кожен громадянин нашої країни повинен прагнути зберегти нашу історію, традиції, побут та культуру, переплітаючи їх з викликами нашого часу. Наша основна мета – досягнення перемоги, залучаючи в цей процес всю єдину світову спільноту. Розглядаючи туризм як ключовий сегмент економіки, ми бачимо його важливим інструментом привернення іноземних інвестицій в українську економіку. При цьому надзвичайно необхідно залучити міжнародний досвід управління домогосподарствами, розвитку сільськогосподарських галузей та культурних ініціатив для відновлення та розвитку нашої держави.

На сучасному етапі світ проявляє глибокий інтерес до України, і бізнес готовий вкладати в її економіку. Важливо розуміти, що темпи відновлення будуть залежати не лише від державних програм відновлення та підтримки, але також від нашої здатності переконати світ, що наша країна – не зона бойових дій, а безпечне місце для подорожей. Пропонуємо здійснити SWOT-аналіз розвитку сфери туризму в післявоєнний період, який дозволяє виділити ключові аспекти, які варто враховувати в стратегії розвитку туризму в Україні, спираючись на її сильні сторони та

максимізуючи можливості, а також працюючи над подоланням слабкостей та запобіганням загроз (рис. 2):

Рис. 2. SWOT-аналіз розвитку сфери туризму в післявоєнний період

Джерело: побудовано авторами на основі власних досліджень

Отже, важливо вже зараз приділити увагу питанню відновлення туристичної галузі в Україні. З цією метою пропонуємо наступні заходи у програмі післявоєнного відновлення:

- відновлення та модернізація туристичної інфраструктури, такої як готелі, аеропорти, транспортні засоби та комунікації.
- необхідна масштабна маркетингова програма на зовнішніх ринках.
- потрібні перемовини як з малими, так і з великими світовими брендами та бізнесами щодо їх входу в Україну, та розбудовувати стратегії розвитку після війни.
- забезпечення високих стандартів обслуговування та комфорту для туристів.

- акцент на привабливих та унікальних туристичних маршрутах, які відображають культурний та історичний багатства.

- розвиток міжнародних партнерств та участь у спільних програмах для просування туризму. Ці напрямки вимагають комплексного підходу та взаємодії різних суб'єктів, включаючи урядові органи, місцеві влади, підприємців та міжнародні партнери.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Незважаючи на виклики, з якими зіткнеться туристична галузь у післявоєнний період, вона має стати ключовим компонентом стратегії економічного відновлення. Проте важливо розпочати цей процес вже сьогодні. Це включає в себе розробку програм відновлення туризму, проведення переговорів із світовими готельними мережами для їхнього входу на український ринок, організацію масштабних маркетингових кампаній для привертання іноземних туристів, створення туристичних програм на основі місць військової слави Збройних Сил України, відновлення туристичної інфраструктури, розвиток нестандартних форматів туризму та створення національних туристичних офісів в інших країнах.

Враховуючи значні розбіжності між кількістю відпочивальників і сплаченими податками, очевидно, що значна частина коштів перебуває у тіньовому секторі. Однак внесення на голосування нового Закону України «Про туризм», який наразі перебуває на стадії підготовки до другого читання у відповідному комітеті Верховної Ради, може покращити ситуацію. Запровадження цього законодавчого акту надасть державі точну інформацію про кількість суб'єктів туристичного господарювання та дозволить здійснювати ефективний моніторинг і контроль у туристичній сфері.

Література

1. Дворська І. Туристична галузь після війни: чи можлива реанімація та антикризове управління? *Ліга.net: вебсайт*. 2022. URL: <https://blog.liga.net/user/idvorskaya/article/44952> (дата звернення: 08.12.2023).
2. Головань А. І. Логістичне забезпечення розвитку туристичної інфраструктури в регіонах. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2018. № 288. С. 23–30. URL: <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Economica/article/view/11321/9914> (дата звернення: 09.12.2023).
3. Карпенко О.М. Особливості організації логістичної діяльності в умовах військового конфлікту. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2017. № 2. С. 153–163. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/2373/2294/> (дата звернення: 08.12.2023).
4. Сікора В. І. Логістичне забезпечення туристичної галузі в умовах кризового менеджменту. *Економіка. Фінанси. Право*. 2018. № 10(1). С. 53–58. URL: <http://efp.in.ua/uk/journal-item/237> (дата звернення: 09.12.2023).
5. Яковенко І. О. Методика оцінювання ризиків у логістиці туризму. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Економічна*. 2019. № 51. С. 101–107. doi: <https://doi.org/10.26565/2311-2379-2019-96>.
6. Павлиш О. Через війну надходження до держбюджету від туристичної галузі впали до 18%. *Економічна правда: вебсайт*. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/06/14/688142/> (дата звернення: 10.12.2023).

7. Ковальчук О., Кравченко В., Качмар Р. Особливості логістичного забезпечення діяльності підприємств у сфері туризму в умовах військового стану в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. № 50. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-14>.
8. За 9 місяців 2023 року до державного бюджету від туристичної галузі надійшло маже 1,5 млрд грн. *Державне агентство розвитку туризму: офіційний сайт*. 2023. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/za-9-misyaciv-2023-roku-do-derzhavnogo-byudzhetu-vid-turistichnoyi-galuzi-nadiyshlo-mazhe-1-5-mlrd-grn> (дата звернення: 10.12.2023).
9. Зарубіна А., Сіра Е., Демчук Л. Особливості туризму в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. № 41. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-14>.

References

1. Dvorska, I. (2022). Urystychna haluz pislia viiny: chy mozhlyva reanimatsiia ta antykryzove upravlinnia? [The tourism industry after the war: is resuscitation and anti-crisis management possible]. *Liha.net: vebсайт*. Retrieved from <https://blog.liga.net/user/idvorskaya/article/44952> [in Ukrainian].
2. Golovan, A. I. (2018). Lohistychnе zabezpechennia rozvytku turystychnoi infrastruktury v rehionakh [Logistics support for the development of tourism infrastructure in the regions]. *Scientific Bulletin of the National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine*, 288, 23-30. Retrieved from <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Economica/article/view/11321/9914> [in Ukrainian].
3. Karpenko, O. M. (2017). Osoblyvosti orhanizatsii lohistychnoi diialnosti v umovakh viiskovoho konfliktu [Peculiarities of the organization of logistics activities in the conditions of a military conflict]. *Scientific Bulletin of E.O.*

- Lviv State University of Internal Affairs*, 2, 153–163. Retrieved from <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/2373/2294> [in Ukrainian].
4. Sikora, V. I. (2018). Lohistychne zabezpechennia turystychnoi haluzi v umovakh kryzovoho menedzhmentu [Logistics support of the tourism industry in the context of crisis management]. *Economy. Finances. Law*, 10(1), 53-58. Retrieved from <http://efp.in.ua/uk/journal-item/237> [in Ukrainian].
 5. Yakovenko, I. O. (2019). Metodyka otsiniuvannia ryzykiv u lohistytsi turyzmu [Risk assessment methodology in tourism logistics]. *Bulletin of Kharkiv National University named after V. N. Karazin*, 51, 101-107. doi: <https://doi.org/10.26565/2311-2379-2019-96> [in Ukrainian].
 6. Pavlysh, O. (2022). Cherez viinu nadkhodzhennia do derzhbiudzhetu vid turystychnoi haluzi vpaly do 18% [Due to the war, revenues to the state budget from the tourism industry fell to 18%]. *Ekonomichna pravda: vebseit*. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/news/2022/06/14/688142/> [in Ukrainian].
 7. Kovalchuk, O., Kravchenko, V., & Kachmar, R. (2023). Osoblyvosti lohistychnoho zabezpechennia diialnosti pidpriemstv u sferi turyzmu v umovakh viiskovoho stanu v Ukraini [Peculiarities of logistical support of the activities of enterprises in the field of tourism in the conditions of martial law in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 50. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-14> [in Ukrainian].
 8. Za 9 misiatsiv 2023 roku do derzhavnoho biudzhetu vid turystychnoi haluzi nadiishlo mazhe 1,5 mlrd. hrn. [In 9 months of 2023, almost 1.5 billion hryvnias came to the state budget from the tourism industry]. (2023). *Derzhavne ahentstvo rozvytku turyzmu: ofitsijnyj sajt*. Retrieved from <https://www.tourism.gov.ua/blog/za-9-misyaciv-2023-roku-do->

derzhavnogo-byudzhetu-vid-turistichnoyi-galuzi-nadiyshlo-mazhe-1-5-mlrd-grn [in Ukrainian].

- Zarubina, A., Sira, E., & Demchuk, L. (2022). Osoblyvosti turyzmu v umovakh voiennoho stanu [Peculiarities of tourism under martial law]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 41. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-14> [in Ukrainian].